

לשוננו לעם

עורך: משה פלורנטין

מתוך

כרך נו, תשס"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

דברי נשיא האקדמיה פרופסור משה בר-אשר

אדוני ראש הממשלה, מר אהוד אולמרט,
אישי שר המדע התרבות והספורט, מר אופיר פז-פינס,
חברי האקדמיה ועובדיה,
חברים מחוג ידידי האקדמיה,

אני מבקש מאוד להודות לך, אישי ראש הממשלה, ולשר אופיר פז-פינס על הביקור הממלכתי באקדמיה לרגל יובלה ולרגל מלאות חמישים שנה לכינונו של מפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית, שהוא גולת הכותרת במפעלותיו של המוסד. הביקור הזה מכבד מאוד את האקדמיה ומכבד מאוד את ראש הממשלה. כידוע, כל העתות במדינה הן עתות חירום או זמנים שבין שעת חירום לחברתה, וסדר יומו של ראש הממשלה עמוס לעייפה בשאלות הרות גורל ובמצוקות לאומיות שכמעט אין רואים מהן מוצא. ואם ראש הממשלה מפנה מזמנו כדי לבוא ולכבד את האקדמיה כשרקטות ופצמ"רים ניחתים על שדרות יום יום ועיתונות העולם וגורמים מבית ומחוץ עורמים קשיים לפני ממשלת ישראל, זו תעודת כבוד לו ולתפקיד שהוא נושא בו ולמדינה שהוא עומד בראשה.

אדוני ראש הממשלה, כאן המקום להזכיר שדוד בן-גוריון עסק בכינונה של האקדמיה ללשון עוד בעיצומה של מלחמת השחרור. הוא שהיה ראש הממשלה ושר הביטחון הבין, ורצה שידעו שכך הבין, שכוחו של העם הזה הוא ברוחו וברוחב אופקיו הרוחניים ובהישגיו בכל תחומי המדע. לפיכך ראה להקדיש מזמנו וממרצו וממשאבי העם והמדינה למדע ולענייני הרוח, ובתוך זה עשה להקמת האקדמיה. ומשהוקמה היא נטלה על עצמה שורת משימות ובראשן עיסוק מתמיד ומעמיק במחקר הלשון העברית ובטיפוח המורשה הלשונית. בן-גוריון החשיב כידוע גם את לשון הפרהסיה ורצה שחותם לשון הדורות יהיה טבוע בה בלא תסביכי לעז ובלא פזילה אל תרבות-חוץ ואל תרבות חוצות.

אמרת: בעיצומה של מלחמת השחרור ממש ראש הממשלה פינה את עצמו כדי לדון ולתכנן ולעשות את כל הפעולות הדרושות להקמת האקדמיה ללשון העברית. הדבר נעשה בעצה אחת וביד אחת עם שרי החינוך והתרבות הראשונים ועם ראשי ההסתדרות הציונית ואנשי ועד הלשון, ובראשם פרופ' נפתלי הרץ טור-סיני, נשיא ועד הלשון באותם הימים. הוא האיש שלימים נבחר לנשיאה הראשון של האקדמיה.

בן-גוריון ידע שרבים מגדולי ישראל לדורותיו עסקו בתורתם ובלימודם וכתבו את חיבוריהם בשעות חירום ובימים של רדיפות ולעתים בעיצומן של סכנות

הכחדה. די להזכיר כאן בשעה הזאת דוגמה אחת מני רבות: הרמב"ם, מגדולי חכמי ישראל בכל הדורות, שרבים שותים ממימיו עד היום הזה, כתב ספרים בטלטולי הדרך מספרד לפאס שבמרוקו ובגלגוליו משם לפוסטאט שבמצרים תוך סכנת נפשות חמורה לו ולבני משפחתו. גם בגטאות של גיא ההרְגה של יהדות אירופה מוכת יד הרשעה נכתבה יצירה רוחנית, שנודעה לנו רק זמן ניכר לאחר אימי השואה ומוראותיה. ואולי ראוי להזכיר כאן שוב את מה שמייסד המכון למדעי היהדות באוניברסיטה העברית, פרופ' יעקב נחום הלוי אפשטיין, כתב בהקדמה לספרו הגדול "מבוא לנוסח המשנה". הוא מספר: "ספרי זה [...] נסדר בדפוס בשעת חירום זה, בזמן ההפצצות וההריסות וחורבן רחוב בן-יהודה והסביבה" בירושלים הנצורה במלחמת השחרור.

על צד האמת כל עתות ישראל הן ימים טרופים – טרופים יותר וטרופים פחות – ובשעה כזאת מתבקשים עוז רוח ותעצומות נפש להמשיך בלימוד התורה ובעיסוק במחקר. מי שאינו אוחז בנשק או אינו מופקד על ענייני המדינה יושב על תלמודו. וזה מה שאנחנו עושים באקדמיה. את הדבר הזה ראית להעריך כאשר החלטת להתפנות מן הנושאים החשובים הרבים המונחים על כתפך לעניינים שבתרבות וברוח, ואתה מקדיש מזמנך וממחשבותיך לענייני האקדמיה ללשון העברית. בנוכחותך בישיבה הזאת היום אתה רואה להזדהות ממש עם מפעלינו ואתה מעלה אותם על סדר יומך העמוס ונותן מענה ראוי מאוד לצורכי המוסד. וכך עשה גם כבוד השר כשקיבלני בלשכתו בשבוע שעבר ובבואו היום למושב הזה.

האקדמיה ללשון העברית נתפסת בעיני רבים כמוסד העוסק במינוח ובחידושי מילים. אנחנו גאים בהחלט במימושה של המשימה הזאת. זה למעלה ממאה שנה – תחילה בוועד הלשון ואחר כך באקדמיה – אנו שוקדים על המלאכה הזאת בוועדות מקצועיות רבות, כוועדות הפועלות היום: הוועדות למונחי הרפואה, הפילוסופיה, התחבורה, שוק ההון, הגאוגרפיה וועדות אחרות, ובראש כולן הוועדה למילים בשימוש כללי, ועוד נשמע היום טפח מן הפן הזה של עבודת האקדמיה בתחום המינוח. אבל ראוי שאמת גדולה מזאת תיאמר במעמד ראש הממשלה. האקדמיה הוקמה כדי לשמש מוסד מחקר ללשון העברית. בדיוק לפני חמישים שנה, באביב של שנת תשט"ז (1956), הוחל בהכנות לכינונו של מפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית בעריכתו של בחיר חברי האקדמיה בכל ימי קיומה, מורנו פרופ' זאב בן-חיים, מי שהיה נשיאה השני.

מייסדי האקדמיה חשבו שכתובת המילון ההיסטורי לכל ימי חייה של הלשון העברית, כשהיא נעשית בידי עובדים מדעיים מובחרים בניהול ובפיקוח של טובי חוקרי הלשון העברית, תכשיר אותנו לבוא בקהל המתקונות שבאומות. הללו שקדו במשך דורות על כתיבת מילונים היסטוריים ללשוניותיהם. כמופת עמדו לפנינו מילונים היסטוריים כמילון אוקספורד וכאוצר הלשון הצרפתית, שהפכו

כרטיסי ביקור של אומות גדולות לתרבותן במיטבה. אבל מפעל המילון שלנו הוקם לא רק כמעשה חיקוי למה שנעשה בארצות אחרות, אלא כחוב עמוק שהעם המחדש את ימיו חב למורשת ישראל ולמורשת הספרות והלשון העברית לכל תולדותיהן. לשון אחר: מפעל המילון נוסד כדי למלא את היעד המרכזי של האקדמיה – לכוון את מכון המחקר הלאומי לחקר הלשון העברית לאורך כל ימיה במשך למעלה משלושת אלפים שנה.

לאחר כחמישים שנות מחקר ועבודה שקודה, נמשכת ומתמידה, חטיבות גדולות של אוצר ספרותנו לדורותיו כבר עומדות כשהן מנופות, מותקנות ומנותחות ניתוח לשוני מדוקדק, ערוכות בקונקורדנציות מבוררות ונגישות לכול. וכבר החילונו בכתיבת המילון לתקופה של למעלה מ-1,250 שנה, למן ספרות קומראן ומשלי בן סירא עד סוף תקופת הגאונים. לכבוד ביקורך היום יוצאת חוברת לדוגמה מוקדשת לך, ביקר ובהערכה, אישי ראש הממשלה.

אבל אנחנו רוצים שכתובתו של המילון השלם לתקופה הזאת וכתובת המילונים הנושקים לו מלפניו ולאחריו עד ימינו אלה לא יארכו 200 שנה אלא שנות דור. אנו רוצים שכמתקנות שבאומות משימה לאומית כזאת תמומש בטווח הנראה לעין, לעיניהם של יושבי האולם הזה ואתה בכללם.

אישי ראש הממשלה, אתה, שלא כקודמך בתפקיד ראש עיריית ירושלים, כיבדת אותנו בשני ביקורים: ביקור אחד חטוף ביום פתיחתו של מכון מז"א להנחלת מורשת תחיית הדיבור העברי בתשנ"ד (1994), וביקור שני ארוך ומדוקדק ובו ערכת סיור מיוחד באקדמיה ובמפעלותיה בתשנ"ה (1995). אתה זוכר בוודאי שבאת הנה אתה וידידנו המשותף, סגן שמואל מאיר מנוחתו כבוד. התוודעת אז לפעולות האקדמיה ובמיוחד למפעל המילון, ואף עמדת על צרכינו ועל מאוויינו. בדור שנתרבו בו מאמיני בסגולות ניתן לומר שסגולה מגולה היו התפקיד של ראש עיריית ירושלים והביקורים באקדמיה; זכית אתה וזכינו אנחנו שהביאוך לתפקידך הרם.

בביקוריך הנזכרים באקדמיה ובפגישות אתך בלשכת ראש העירייה אמרת לי, וחזרת ואמרת, שיקשה על עיריית ירושלים לתמוך תמיכה של ממש במוסד לאומי כאקדמיה ללשון העברית. אמרת לי אז: "הדבר הזה מוטל על הממשלה ושריה". איני איש פוליטי ולפיכך אל ייחשבו לי כדברי חנופה מקצת משבחך שאומר בפניך היום. ראה בהם הבעת תודה גלויה והכרת הטוב של האקדמיה, שאני ממלא כאן את שליחותה. כשבאתי למשרדך בלשכת שר המסחר והתעשייה לפני שלושה-עשר חודשים, אמרת לי בערך בזה הלשון: "אדבר עם ראש הממשלה כדי שתקציב האקדמיה יחזור לימים שלפני כל הקיצוצים, ואף יגיע למעלה מזה". בפגישתי לפני אחד-עשר חודשים עם מר אריאל שרון מצאתי אותו מוכן ומזומן לחולל תפנית במעמדו של המוסד ובתקציבו גם בשל דברים שאתה אמרת לו. אף פתח בהעמדת תקציב ראשון לשיפור פני המוסד ואחזקתו ולחידוש הצידוד

ההכרחי, ועמד להודיע בביקורו כאן על תיקון תקציבו של המוסד אחת ולתמיד. ההשגחה העליונה סובבה את הדברים והניחתם על שולחן.

יודע אני על יחסך האוהד ועל פעולותיך למען עניינים שברוח. די להזכיר כאן את התגייסותך למען מוסד ביאליק בימיו הקשים כשסכנת סגירה ריחפה עליו. אספר כאן דברים שאמר עליך אז מנכ"ל מוסד ביאליק בשיבת הקורטוריון של המוסד. הוא מיצה את הכול במשפט קצר: "אחרים דיברו ואולמרט עשה". פעולתך הניבה פירות שלא ישוערו ועלתה על כל מה שעשו אחרים למען מוסד ביאליק.

מר אולמרט הנכבד, אנו נטלנו ונוטלים על עצמנו משימה ששום מוסד מחקר ותרבות בארץ ובעולם לא יכול ליטול על עצמו: הכנת מאגרים של ספרות עם ישראל לדורותיה ולחטיבותיה כשהיא מנופה ומנותחת וערוכה בקונקורדנציות. ואם יהיו לנו הכלים והאמצעים, נבוא לכתוב את המילון תקופות תקופות שיצטרפו למילון היסטורי אחד.

אבל האמצעים העומדים לרשותנו כיום מבטיחים שעבודות ההכנה לבדן יארכו עוד מאה שנה לפחות וכתובת המילון עוד מאה שנה אחר כך. אספר במעמד זה על שיחה שהתקיימה כלפני חמישים שנה בין פרופ' בן-חיים לפרופ' ברנרד קמדה (Bernard Quemada), מי שהיה עורך המילון ההיסטורי הצרפתי, בנסי שבצרפת. פרופ' קמדה סיפר לבן-חיים שבאחד מביקוריו התכופים של ראש ממשלת צרפת במפעל המילון הצרפתי שטחו לפניו את צורכי המפעל. ולאחר ששמע את בקשותיהם אמר מניה וביה בערך בזה הלשון: "תקבלו כפליים ממה שאתם מבקשים". והמשיך פרופ' קמדה ואמר: "בסך הכול אנחנו מטפלים בשפה שתיעודה הוא בן מאות שנים בלבד. חלק מתיעודה בימי הביניים נשמר בזכות הלעזים שכתבו יהודים, כמשתקף בפירוש רש"י לתורה ובגלוסרים הנודעים שכתבו חכמי ישראל בימי הביניים, ובכל זאת אנחנו זוכים ליחס מיוחד מצד הממשלה שלנו בפריז. אבל הרי אתם עוסקים בספרויות המשתרעות על פני תקופה שמעל שלושת אלפים שנה, ובוודאי יועמדו לרשותכם אמצעים נרחבים יותר". סיפר לי פרופ' בן-חיים שחולשת דעת תקפה את שניהם בשעה ההיא, כשהושוו תקציבי שני המפעלים.

חמישים שנה אחרי הקמת האקדמיה וכינון מפעל המילון ההיסטורי גם אצלנו הייתה תזוזה ניכרת בתקציב, והתזוזה הייתה אחורה. בארבע שנות התקציב 2002–2005 הוסג (בסמ"ך רבתי!) בסיס התקציב של האקדמיה מקרוב לשמונה מיליון ש"ח לשנה לארבעה וחצי מיליון ש"ח.

אבל לא אלמן ישראל. אנו שמחים שהצלחנו לשכנע את מר שרון, ה' ייטיב את גורלו, ואתכם, אדוני ראש הממשלה ושר המדע והתרבות, לתקן את המעוות הזה. אנו מרוצים מאוד ומודים לכם שאתם סבורים שראויה האקדמיה ביובלה להערכה מחדש כערכה וכערך המשימות הלאומיות שנטלה על עצמה.

אני מקווה שגם אתם, מכובדיי, וגם חברי האקדמיה וידידיה ועובדיה מבינים שלא טרוניות באתי להשמיע היום ביום חג, אלא לערוך חשבון נפש קצר. אנו – כל חברי האקדמיה ובמיוחד החבורה הנושאת בעול הכבד ובאחריות למוסד יום יום – ממשיכים לעשות את עבודתנו בהתנדבות ובלא בקשת תמורה. אני מכיר כמה מן היושבים באולם הזה, המקדישים לאקדמיה שעות רבות כל שבוע בהתנדבות. וכך עושים כל עשרות המומחים, חברי הוועדות המקצועיות. גם עובדי האקדמיה ובראשם עובדי המילון ועובדי המזכירות המדעית, השוקדים על מלאכת המינוח, ועם עובדי היחידות המלוות – יחידת המחשוב, עובדי ההוצאה לאור והמופקדים על המנהל – כולם עושים את עבודתם באמונה אף ששירם צנוע ויש ביניהם כאלה ששכרם נלעג.

לא הטבות שכר לעצמנו אנו מבקשים אלא תקציבי מחקר הדרושים למפעל הלאומי שנטלנו על עצמנו. אני מבקש בהזדמנות הזאת להודות לך, אדוני ראש הממשלה, על הנכונות לממש את התפנית הדרושה בחיי האקדמיה.

התכוונו לחנוך את אתר האינטרנט של המילון ההיסטורי במעמד ראש הממשלה לשעבר מר שרון, אך לצער כולנו הדבר לא נסתייע. ומשפנתי אליך הבטחת לעשות את הדבר אחרי כינון הממשלה, וכך אתה עושה היום. כבוד הוא לנו לציין את יובל האקדמיה ואת יובלו של מפעל המילון בנוכחותך ובנוכחות שר המדע והתרבות ולחנוך את הנוסח המוסמך של אתר האינטרנט של המילון במעמדך ובמעמד השר. ומעתה מתרחבת יריעת העוסקים עיסוק מדעי במאגרים שלנו על ידי תוספת של קבוצה גדולה של מאות ואלפי חוקרים שיידרשו למאגרים ויעסקו בחקירתם.

תבורך אתה ויבורך השר על בואכם היום ועל כל אשר אתם עושים ואתם עתידים לעשות למען האקדמיה. תודתנו נתונה לכם על הכבוד הגדול שכיבדתם היום את המוסד ואת הלשון העברית.